

Menestyksen hautomot: miten huipulle tähtäävä valmennus valjastettiin osaksi koulutusta?

Keinona huippu-urheilun pitämiseksi kansainvälisesti korkealla tasolla on useissa maissa luotu urheilijoille opinahjoja, joissa lahjakkaat urheilijat voivat yhtäaikaaisesti harjoitella ja opiskella. Tunnetuimmat esimerkit löytyvät Itä-Saksasta ja entisestä Neuvostoliitosta, joissa urheilullisesti lahjakkaat nuoret tai oikeammin lapset kerättiin muutamiin sisäoppilaitoksiin. Useiden maiden urheiluväki kävi tutustumassa näihin eliittikoulujärjestelmiin, mutta sellaisenaan niitä ei kopioitu minnekään. Oma lukunsa on myös Yhdysvallat, jossa nuorten kilpaurheilu on sisällytetty vallitsevaan koulujärjestelmään.

Urheilijoiden opinahjoja on perusteltu monella tavalla. Hallitsevana motiivina on ollut urheilumenestyksen turvaaminen kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa. Ovathan urheilijoiden opinahjot oiva paikka seuloa ja valmentaa lahjakkuuksia. Lisämotiivina on ollut esimerkiksi valtion halu turvata nuorille urheilijoille mahdollisuus koulutukseen, jotta siirtyminen työelämään urheilu-uran jälkeen helpottuisi.¹

Urheilija tarvitsee koulutuksen

Jotkut urheilijat jatkavat uransa jälkeen valmentajina, urheilujohtajina tai kommentaattoreina. Suuri osa urheilijoista sijoittuu uransa jälkeen kuitenkin muihin kuin urheiluun liittyviin tehtäviin. Kun Yhdysvalloissa tutkittiin ammattilaisurheilijoiden uran jälkeisiä työpaikkoja, havaittiin urheilijan työllistyvän suurella todennäköisyydellä koulutustasoaan vastaaviin tehtäviin. Ne, jot-

ka opiskelivat ennen ammattilaisuraa korkeakoulututkinnon, työllistyivät suurimmaksi osaksi tehtäviin, joissa tämä tutkinto vaadittiin. Ne, joilta yliopisto-opinnot jäivät kesken tai jotka eivät niitä koskaan edes aloittaneet, työllistyivät tehtäviin, joissa pätevyysvaatimuksena oli high schoolin päästötodistus.²

Viimeisten vuosikymmenten aikana tutkintoon johtavan koulutuksen arvostus on kohonnut ja on yhä vaikeampaa siirtyä työelämään ilman alalle sopivaa koulutusta. Sellaisen tarvitsee myös urheileva nuori. Verrattaessa uransa lopettavan urheilijan työmarkkina-asemaa muihin saman ikäisiin on myös muistettava, että hänen ikätoverinsa ovat hankkineet koulutuksen lisäksi useampia vuosia työkokemusta, joka on usein koulutusta tärkeämpi tekijä ammatillisessa pätevyitymisessä.

Urheilun ja koulutuksen yhdistämisestä on monissa maissa on virinnyt keskustelua. Esimerkiksi Ruotsissa syntyi jo 1960-luvulla yhteisymmärrys siitä, että julkisen sektorin ja urheilujärjestöjen tulisi yhdessä luoda urheilijoille vaihtoehtoisia koulutusreittejä. Eurooppaa aikaisemmin ongelmaan havahduttiin Yhdysvalloissa.

Tässä artikkelissa analysoin valmennuksen ja muodollisen tutkintoon johtavan koulutuksen yhdistämisen historiaa viidessä maassa. Etsin käännepeiteitä, "vaihdemiehiä" ja prosesseja, jotka ovat johtaneet nykyisenlaisten opintomahdollisuuksien muotoutumiseen. Kysyn miten, miksi ja milloin tällaiset opinahjut perustettiin.

Yhdysvallat oman tien kulkijana

Tutkijat sijoittavat yhdysvaltalaisen yliopistojenvälisen kilpaurheilun alun elokuuhun 1852, jolloin Harvardin ja Yalen opiskelijat ratkoivat paremmuuttaan soudussa. Ajatuksen kilpailusta keksivät paikallista rautatieverkostoa johtanut James Elkins ja Yalen venekerhon jäsen James Whiton. Elkins kiinnostui ajatuksesta, koska näki siinä kaupallisen mahdollisuuden. Kahdeksanhenkisin miehistöin käydyn kilpailun voitti Harvard, ja tapahtuman innostamat opiskelijat päättivät tehdä kilpailusta jokavuotisen voimainkoituksen.³

Yliopistojen urheilutoiminta ei kuitenkaan alkanut tästä kilpailusta. Lähes sadan vuoden ajan kampuksilla oli jo kilpailtu eri lajeissa. Vaikutteet Yhdysvaltoihin tulivat Iso-Britanniasta⁴. Viral-

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

lisesti urheilutoiminta ei ohjelmaan kuulunut, ja moni yliopisto, kuten virginialainen College of William and Mary, otti järjestäytyneeseen urheiluun kielteisen kannan. Urheilu kuitenkin pysyi opiskelijoiden vapaa-ajan viettomuotona. Siitä muodostui eräänlainen riitti, johon uusien opiskelijoiden oli osallistuttava. Virallisesti koulut kiinnostuivat opiskelijoiden organisoimasta urheilutoiminnasta vasta 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä.⁵

Soudun ohella yliopistojenvälisenä kilpailulajina yleistyi baseball. Laji oli noussut 1850-luvulla yläluokan suosioon ja oli luonnollista, että siitä muodostui myös yliopistojen välinen peli. Yhdysvaltojen sisällissodan jälkeen yliopistot alkoivat kamppailla myös amerikkalaisessa jalkapallossa. 1800-luvun kahden viimeisen vuosikymmenen aikana kilpailut ja ottelut alkoivat yleistyä myös muissa lajeissa. Yksilölajeista suosituin oli yleisurheilu. Kilpailutoiminnan alkamisessa olivat avainasemassa Harvardin, Yalen ja Princetonin kaltaiset eliittikoulut.⁶

Yliopistoista urheilu juurtui myös muihin kouluihin. Ensimmäinen high schoolien välinen kamppailu pelattiin vuonna 1859 Worcesterin high schoolissa Massachusettsissa. Paremmuus ratkaistiin baseballissa. Laajemmin urheilu levisi kouluihin sisällissodan jälkeen. Jalkapalloa pelattiin Bostonissa 1880-luvulla jo useassa koulussa ja vuonna 1888 alueelle perustettiin high schoolien välinen amerikkalaisen jalkapallon yhdistys. Urheilun yleistymiseen vaikutti myös se, että kouluihin etsittiin uusia opintokokonaisuuksia. Urheilua lisäämällä saatiin houkutteltua nuoret tehokkaammin koulun penkille. Uudenlainen koulu- ja urheilukulttuuri oli yhdistävä tekijä maahanmuuttajien keskuudessa.⁷

Niin kouluissa kuin yliopistoissa joukkuelajit olivat alusta alkaen suosituimpia kuin yksilölajit. Ennen koulujen välisten kilpailujen alkamista suosituimpia lajeja olivat joukkopaini, kriketti, baseball sekä jääpalloa ja amerikkalaista jalkapalloa muistuttaneet pelit⁸. Joukkuepelien suosiota on perusteltu sillä, että ne toivat opiskelijat yhteen.⁹

Ennen 1890-lukua kilpailut olivat oppilaiden ja heidän urheilukerhojensa järjestämiä tapahtumia. Oppilaat kattoivat itse kustannukset, jotka muodostuivat matkustamisesta sekä peliasujen ja välineiden hankkimisesta. Muutos kilpailujen organisoimisessa tapahtui kuitenkin nopeasti, sillä 1900-luvun ensimmäisen kymmenen vuoden aikana koulut ottivat siitä vastuun. Kou-

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

luihin palkattiin ensimmäiset valmentajat samalla kun yleisöltä ryhdyttiin perimään sisäänpääsymaksuja.¹⁰

Urheilutoiminnan kasvaessa varsinkin yliopistoja huoletti oppilaitoksen nimen ja kunnian menettämisen pelko. Ensimmäisenä urheilutoimintaa kontrolloimaan ryhtyi Yale. Yalessa erityinen huolenaihe oli se, että koulun baseball -joukkue pelasi usein ja joukkueen jäsenten poissaolot lisääntyivät. Samoihin aikoihin koulujen urheilutoiminnan parissa alkoi liikkua merkittäviä rahasummia.¹¹

Yliopistot ryhtyivät myös yhteistyöhön, jotta kilpailuille voitaisiin luoda yhteiset säännöt. Niitä laatimaan perustettiin alueellisia konferensseja, joista ensimmäinen aloitti toimintansa vuonna 1895. Kesti vuoteen 1905 ennen kuin yliopistot laajemmin yhdistivät voimansa perustamalla intercollegiate athletic associationin, joka oli kansallisen yliopistojen urheilujärjestön (NCAA) edeltäjä. Maanlaajuisen järjestön perustamisen myötä urheilu sai korkea-asteella pysyvämpiä muotoja. 1920-luvulle tultaessa vielä tänäkin päivänä vallitsevat periaatteet olivat pääpiirtein muotoutuneet.

1920-lukua on pidetty Yhdysvalloissa urheilun kultaisena vuosikymmenenä. Se heijastui myös yliopistourheiluun. Valmentajat olivat vakiintunut osa yliopiston henkilökuntaa ja urheilu muodosti oman osastonsa tai oli osa liikuntakasvatuksen tiedekuntaa. Yliopistot rakensivat myös ahkerasti stadioneita ja muita urheilupaikkoja. Katsojamäärien ja rahallisten panosten kohotessa laajentuvan lajitarjonnan myötä yliopistourheilu kaupallistui kovaa vauhtia.

Kaikki eivät kuitenkaan seuranneet kehitystä kriitikittä. Vuonna 1929 Carnegie-säätiö julkaisi raportin, jossa kritisoitiin yliopistourheilun tilaa ja tehtiin ehdotuksia ongelmien ratkaisemiseksi. Raportissa käsiteltiin yliopistourheilun hallintoa, valmentajien asemaa, urheilijoiden rekrytointia ja rahallista tukea, julkista tukea, yliopistourheilun arvoja sekä ammattilaistumista. Raportti herätti paljon keskustelua ja viritti uudistuspyrkimyksiä. Raportin myötä muotoutui tapa, jolla yhdysvaltalaisista yliopistourheilua on 1900-luvulla yritetty kehittää. Tasaisin väliajoin julkaistaan tutkimuksia yliopistourheilun väärinkäytöksistä ja listataan uudistustarpeita. Laajoista raporteista huolimatta muutokset ovat olleet suhteellisen pieniä.¹²

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastettiin
osaksi koulutusta?

Urheilu ja opiskelu Neuvostoliitossa

Urheilun opinahjojen perustaminen Neuvostoliitossa ajoittuu toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, jolloin ne kytkettiin toisen asteen erikoiskoulujen verkostoon. Ennen näiden erikoiskoulujen perustamista 1950-luvun lopulla Neuvostoliitossa oli muutama sata eri aloille erikoistunutta koulua, joista suurin osa suuntautui kieliin ja taiteisiin. Koulujen toiminta oli hajanaista ja ne toimivat eri ministeriöiden alaisuudessa.¹³

Stalinin ajan koulujärjestelmän voimakkaan laajenemisen jälkeen Neuvostoliitossa ryhdyttiin varovaisesti keskustelemaan lahjakkaiden oppilaiden koulunkäynnistä. Keskustelun evästämänä ja Nikita Khrushchevin noustua Neuvostoliiton johtoon ensimmäiset toisen asteen erikoiskoulut perustettiin virallisesti. Samalla koulut koottiin yhden ministeriön alaisuuteen. Uudistuksia ei kuitenkaan otettu vastaan varauksetta. Erikoiskouluista syntyi vilkas keskustelu, joka jatkui pitkälle 1960-luvulle.¹⁴

Tieteen ja taiteen parista erikoiskoulut levisivät myös urheiluun kolmetasoisena järjestelmänä. Ensimmäisen tason muodostivat lasten ja nuorten urheilukoulut sekä erikoistuneet urheilukoulut, niin sanotut olympiareservikoulut. Toisen tason muodostivat varsinaiset urheilupainotteiset koulut ja kolmannen urheilijoille tarkoitetut sisäoppilaitokset.¹⁵

Hierarkiassa alimpana olivat lasten ja nuorten urheilukoulut, jotka toimivat kouluajan ulkopuolella. Niiden toiminta on verrattavissa länsimaisiin urheiluseuroihin. Ensimmäinen tällainen koulu perustettiin Leningradiin vuonna 1936. Myöhemmin niitä perustivat niin oppilaitokset, pioneerijärjestöt, ammattiliitot, armeija kuin sisäministeriön joukotkin. Vuonna 1967 kouluja oli jo vajaat kolme tuhatta ja niiden toiminnassa oli mukana 800 000 lasta ja nuorta.¹⁶

Urheilu ja opinnot yhdistyivät varsinaisesti vasta urheilupainotteisissa päiväkouluissa. Koulun velvollisuus oli järjestää opetus myötäilemään urheilijan harjoittelua. Ensi kerran järjestelmää kokeiltiin vuonna 1945 Tbilisissä. Erilaisia kouluvariaatioita syntyi vuosien saatossa, kunnes 1970-luvun alussa opetusviranomaiset aloittivat virallisen urheilupainotteisten koulujen kokeilun. Koulujen suosio kasvoi nopeasti, vaikka muun muassa opettajat kritisoivat hanketta. Muiden alojen, kuten kielten erikoisluokkien olemassaolo helpotti urheilijoiden opintoryhmien syn-

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastettiin
osaksi koulutusta?

tyä ja leviämistä. Taustalla olivat myös asiasta innostuneet valmentajat. Kymmenen vuotta kokeilun alkamisesta maassa oli jo noin 3000 urheilijoille tarkoitettua opetusryhmää ja niissä opiskeli 90 000 urheilijaa.¹⁷

Opinahjojen eliittiä olivat sisäoppilaitokset, joista ensimmäinen perustettiin vuonna 1962 Taskentiin.¹⁸ Jefferies¹⁹ ja Dunstan²⁰ huomauttavat kuitenkin, että jo vuonna 1947 aloitti jalkapalloilijoille tarkoitettu sisäoppilaitos Tbilisissä.²¹ Mallia haettiin Itä-Saksasta, jossa ensimmäiset vastaavat laitokset oli perustettu 1950-luvulla. 1960-luvun loppupuoli oli kiivasta perustamisaikaa. Vuoteen 1970 tultaessa niitä oli jo kaksikymmentä. Suunnitteilla oli 24 uutta oppilaitosta. Yhteistä näille opintoväylille Neuvostoliitossa oli kansainvälisen urheilumenestyksen turvaaminen. Siksi kouluissa oli edustettuna lähinnä olympialajeja.

Kenialaiset koulun penkille

1900-luvun alkupuolella Brittiläisen kansainyhteisön alueella oli tavallista, että koulutetut englantilaiset hakeutuivat opettajiksi siirtomaiden kouluihin. He muovasivat näitä kouluja kotoisten eliittikoulujen kuten Etonin ja Harrowin mukaisiksi. Yksi kuuluisimmista näin syntyneistä kouluista Keniassa on vuonna 1926 perustettu Alliance high school. Opettajana koulussa toimi Frederik Crittenden, joka oli nuoruudessaan ollut lahjakas pikajuoksija. Keniassa Crittendenin kiinnostus urheiluun heräsi uudelleen ja hän ryhtyi valmentamaan koulun oppilaita.²²

Vuonna 1940 koulu sai uuden rehtorin E.C. Francisin, joka Crittendenin tavoin oli innokas urheilun puolestapuhuja.²³ Hän halusi kohottaa kenialaisen urheilun tasoa. Niinpä hän vuonna 1949 ryhtyi järjestämään koulujen välisiä kilpailuja; aluksi Prince of Wales -koulua vastaan. Kilpailusta muodostui jokavuotinen tapahtuma, johon vuonna 1951 liittyi myös Kenian intialainen koulu.²⁴

Brittivaikutteiden virta jatkui 1950- ja 60-luvuilla, kun englantilaisia yleisurheiluvalmentajia lähetettiin Keniaan luennoitmaan. Luennot olivat osa Iso-Britannian hallituksen avustushjelmaa. Merkittävä askel urheilun ja koulutuksen yhdistämisessä otettiin vuonna 1958, kun aikaisemmin liikunnanopettajana ja valmentajana toiminut John Velzian vastaanotti opettajan viran Kagumon opettajankoulutuslaitoksessa Nyerissä. Velzian etsi ur-

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastettiin
osaksi koulutusta?

heilullisesti lahjakkaita nuoria koulujen oppilaisiksi. Englannista tuli myös muita valmentajia. Esimerkiksi 1960-luvun alussa Edward Evans toimi opettajana ja valmentajana Siridassa. Vuonna 1965 hän siirtyi Kenyatta collegeen, jossa hän järjesti maastojuoksukilpailuja.²⁵

Myös Yhdysvallat avusti Keniaa, jota haluttiin suojella sosialististen maiden vaikutukselta. Urheilun tukeminen oli osa tätä kehitysapua. Keniaan saapui liikunnanopettajia, tunnetuimpia John Manners ja Joanna Vincenti, jotka edistivät paikallisten urheilijoiden uraa. Manners opetti Rift-laakson kouluissa 1960- ja 70-lukujen vaihteessa ja Vincenti Kakendan tyttökoulussa Eldoretissa. He myös auttoivat kenialaisurheilijoita siirtymään opiskelemaan yhdysvaltalaisiin yliopistoihin.

Myös kirkoilla oli Keniassa kouluja, kuten kardinaali Otungan high school Kisiissä sekä Pyhän Patrikin koulu Itenissä. Otungan koulussa urheilun asema vain korostui, kun vuonna 1966 kouluun opettajaksi valittiin Chris Phelan, joka ryhtyi määrätietoisesti valmentamaan koulun oppilaita. Muutkin opettajat innostuivat urheilusta ja koulu päätti järjestää kansalliset maastojuoksukilpailut. Kilpailu tunnetaan tänäkin päivänä nimellä Mosocho. Otungan koulu on menestynyt kansallisissa yleisurheilukilpailuissa. Vain Pyhän Patrikin koulu on ollut sitä voitokkaampi.²⁶

Pyhän Patrikin koulu perustettiin vuonna 1960. Sen ensimmäinen rehtori, veli Simon, laati lukujärjestyksen siten, että kaikki ensimmäisen vuoden oppilaat osallistuivat liikuntaan. Lukuvuoden päätteeksi lahjakkaimmat heistä valittiin erityisiin valmennusryhmiin. 1970-luvulla koulun maine oli kiirinyt ympäri maailmaa koulun oppilaiden, mm. Mike Boitin menestyksen myötä. Vuonna 1976 koulun rehtoriksi valittiin irlantilainen Colm O'Connell. Hänellä ei ollut kokemusta valmennuksesta, mutta kouluun tultuaan hän innostui kestävyysjuoksusta. O'Connell seurasi aluksi muiden valmentajien työskentelyä ja ryhtyi myöhemmin itse valmentamaan. Useat hänen valmentamansa oppilaat ovat menestyneet arvokisoissa 1980- ja 90-luvuilla.²⁷

Urheilukoulutuksen taustat Ruotsissa

Vuonna 1965 Ruotsin valtiopäivillä tehtiin useita aloitteita, joissa hallitusta vaadittiin selvittämään huippu-urheilun edellytyksiä.

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

Erityisenä huolena oli nuorten urheilijoiden usein kesken jäänyt koulunkäynti. Asiaa valmisteli parlamentaarinen työryhmä,²⁸ joka julkaisi selvityksensä kesällä 1969. Siinä urheilijan opintomenestyksen tärkeimmäksi tekijäksi todettiin kaikkien osapuolien tuki. Selvityksessä myös ehdotetaan valmentajien palkkaamista korkeakouluihin, urheilijoille tarkoitettujen stipendien jakamista sekä opintojen pidentämistä ja jaksottamista urheilijan ehdoilla. Valmentajien palkkauksen työryhmä antaisi lajiliittojen tehtäväksi. Ehdotuksensa työryhmä perusti kyselytutkimukseen. Mielenkiintoista on havaita, että ongelmaa keskityttiin lähes pelkästään pohtimaan korkeakoulutasolla.²⁹

Selvitys painotti oman ratkaisumallin löytämistä. Raportissa todetaan, etteivät Itä-Saksan, Neuvostoliiton ja Puolan eliittikoulujärjestelmät sovellu ruotsalaiseen yhteiskuntaan sen paremmin kuin yhdysvaltalaisen yliopisto- ja urheilukulttuurin juurruttaminen. Ajatus sai laajaa kannatusta.³⁰

Syksyllä 1969 Ruotsin valtakunnan urheilujärjestö asetti oman työryhmän pohtimaan huippu-urheilun ja koulutuksen yhdistämistä käytännössä. Mukaan kutsuttiin edustajia järjestöistä, kouluista ja kunnista. Ryhmä ehdotti, että maassa tulee käynnistää urheilulukiokokeilu. Koululakeja olisi myös muutettava siten, etteivät ne rajoita huippu-urheilijoiden opintoja.³¹

Työryhmän mukaan valtakunnan urheilujärjestöllä ja lajiliitoilla oli ensisijainen vastuu lukiokokeilun aloittamisesta. Näkemykset saivat vastakaikua useilta tahoilta. Erityisen kiinnostuneita oltiin kouluylhallituksessa, jossa asiaa ryhdyttiin valmistelemaan. Ehdotus jätettiin myös yliopistoista vastaavalle viranomaiselle, joka ei kuitenkaan osoittanut kiinnostusta urheilun ja korkeakoulutuksen yhdistämistä kohtaan.³²

Kouluylhallituksen selvitysmiehet saivat työnsä päätökseen vuonna 1971. Heidän mukaansa erillisten urheiluluokkien perustaminen ei ole tarpeen, vaan urheilijat tulisi sijoittaa normaaleille opintolinjoille. Opetuksen ohella heille tarjottaisiin vapaa-aikana mahdollisuus valmennukseen kouluun palkatun valmentajan johdolla. Valmentajan kustantaisivat kunnat ja lajiliitot yhdessä. Ennen kuin kokeilu voisi alkaa, koululakeja olisi muutettava, mikäli kaavailtuihin lukiokouluihin rekrytoidaan kunkin lajin valtakunnallinen eliitti. Silloisen lain mukaan oppilaan tuli käydä oman alueensa koulua. Kouluylhallitus oli halukas lakiin urheilulukiokokeilun mahdollistavan poikkeuksen. Oppilaan

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

kotikunta maksoi koulutuksen kustannukset urheilulukiota ylläpitävälle kunnalle.

Kahden eri tahon hahmottama kokeilu annettiin valtakunnan urheilujärjestön vastuulle. Kiinnostus kokeilua kohtaan niin urheilujärjestöjen kuin kuntien keskuudessa oli laajaa, sillä asia oli saanut runsaasti julkisuutta. Kokeilukunniksi valittiin Malmö ja Sollefteå, joka pian kuitenkin perui osallistumisensa. Tilalle Ruotsin hiihtoliitto ehdotti Järpeniä, syrjäistä ja harvaan asuttua kuntaa, jonka valinta tästä syystä herätti keskustelua. Järpenissä olivat edustettuina hiihtolajit, Malmössä sulkapallo, koripallo, pöytätennis, tennis ja lentopallo.³³

Lukiokokeilu ajoittui yleiseen urheilua suosivaan ajanjaksoon. 1970-lukua on Ruotsissa kuvattu ekspansiivisen urheilupoliittikan aikakaudeksi. Tuolloin useat urheiluhankkeet saivat taakseen niin poliittisen kuin kansan tuen.³⁴

Urheilulukion tulo Suomeen

Urheilun ja koulun yhdistämistä ehdotettiin Suomessa 1930-luvulla, jolloin kouluneuvos Arvo Vartia esitti, että Suomen urheiluopistolla olisi tilaa myös nuorten urheilijoiden lukio-opinnoille. Esitys oli yksityiskohtaisesti valmisteltu, ja siihen sisältyi mm. kehoitus neuvotella Kymi Oy:n kanssa tarvittavan maa-alueen hankkimisesta. Kun Kymi Oy ei reagoinut, asia hautautui vähitellen. Vartian ehdotus oli uraauurtava ja olisi toteutuessaan ollut yksi ensimmäisistä maailmassa.³⁵

Lukion perustaminen nousi esille uudelleen Suomen urheiluopistolla 1960-luvun alussa. Asiaa valmistelivat rehtori Tauno Juurtola ja tilapäisluentoisijana toiminut Touko Voutilainen. Kouluhallitus suhtautui suunnitelmaan aluksi positiivisesti, mutta jonkin ajan kuluttua asian eteneminen pysähtyi. Myös opistolla laskettiin, että hankkeesta olisi tullut taloudellisesti liian raskas, joten siitä luovuttiin.³⁶

Koulumaailmassa urheilulukioille tietä avasi lukion kehittäminen ensin kurssimuotoiseksi ja myöhemmin luokattomaksi. Ensimmäinen kurssimuotoisen koulun kokeilu toteutettiin jo 1950-luvulla. Luokatonta lukiota ja kurssimuotoista opetusta pyrki edistämään rehtori Touko Voutilainen, jonka mielestä koulutyön sisäinen järjestely oli jäänyt liian vähälle huomiolle.³⁷

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

1960-luvun lopulla urheilun ja lukion yhdistämistä pohdittiin Kuortaneen ja Mäkelänrinteen yhteiskouluissa. Kuortaneella oli pantu merkille, että Savonlinnassa oli aloittanut taidelukio ja että Kuopioon oltiin perustamassa musiikkilukiota. Ne herättivät ajatuksen urheilulukiodista, joka toimisi yhteistyössä Kuortaneen urheiluopiston kanssa.³⁸

Idea esiteltiin kouluhallitukselle keväällä 1968, jolloin se sai kuitenkin kielteisen vastaanoton. Samoihin aikoihin lukion kahdelle ensimmäiselle luokalle lisättiin kuitenkin kaksi viikkotuntia vapaaehtoista liikuntaa. Kuortaneella nähtiin ylimääräisten liikuntatuntien olevan ensi askel kohti urheilulukion perustamista.³⁹

Liikuntaa lisättiin Kuortaneen opetussuunnitelmaan asteittain, vaikka koulun oppilaat olisivat olleet valmiit valitsemaan liikuntaa enemmänkin. Kouluhallituksen kanta oli, että liikuntaa voidaan lisätä vain vapaaehtoisella pohjalla ja sekin on opettava yhteisenä kaikille luokka-asteille. Seuraava askel otettiin syksyllä 1970, jolloin liikunta jaettiin teho- ja yleisryhmiin. Kuortaneen liikuntalinja sai runsaasti julkisuutta ja innostus liikuntapainotteisten lukioiden perustamisesta levisi useisiin kouluihin.⁴⁰

Samaan aikaan Helsingissä Mäkelänrinteen yhteiskoulun rehtori Rainer Pelkonen suunnitteli liikuntapainotteista koulua. Pelkonen oli entinen aktiivivurheilija, joka oli lopettanut uransa opintojen vuoksi.⁴¹ Hän kertoo seuraavassa ajatuksensa muotoutumisesta:⁴²

"Urheilun harrastaminen suurkaupungissa koulutyön härsimättä tuntui vain vaikeutuvan. Kodin, koulun ja urheilun suorituspaikkojen hajasijoitus vetotti liikaa aikaa. Tiiviissä valmennuksessa olevan nuoren urheilijan koululiikunta oli järjestämätöntä ehkä tarkoituksetonta. Kilpailut ja koulun joustamaton ohjelma olivat usein ristiriidassa, ja tämä saattoi jopa kärjistää tilannetta puolin ja toisin. ... Ehkä oli muitakin tekijöitä, jotka estivät nuorta urheilijaa täysin käyttämästä hykyään niin opiskelussa ja urheilussakin. ... Varsinainen herätys ja samalla pakote uusien ajatusten toteuttamiseen syntyi kesällä 1968, voi sanoa yhtäkkiä, kun sattumalta Mikkelin torilla Suomen urheilulehti heitti eräässä otsikossaan kysymyksen: 'Miksi Suomessa ei voi olla urheilukouluja?'"

Syksyllä 1968 Pelkonen esitti ajatuksensa koulunsa liikunnanopettajille ja sitä ryhdyttiin valmistelemaan. Kouluhallitus ei

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastettiin
osaksi koulutusta?

edelleenkään suhtautunut asiaan positiivisesti. Kuortaneen tavoin Pelkonen näki lisätyissä liikuntatunneissa mahdollisuuden. Pitkän taivuttelun jälkeen kouluhallitus taipui hyväksymään vuonna 1970 Mäkelänrinteen lukusuunnitelman.⁴³

Mäkelänrinteen koulu aloitti luokattoman lukion kokeilunsa syksyllä 1972 ja liikuntalinjat olivat kokeilussa mukana alusta alkaen. Kahden peräkkäisen luokan liikuntatunnit pidettiin samanaikaisesti, jotta oppilaita voitiin ryhmitellä lajeittain. Mäkelänrinteen linja sai Kuortaneen tavoin huomiota ja linjalle riitti runsaasti pyrkijöitä. Opettajina koulu käytti vakinaisten opettajien lisäksi lajikohtaisia tuntiopettajia.⁴⁴

Kokemukset olivat positiivisia ja uusia urheilupainotteisia lukioita alkoi syntyä ympäri maata. Lukioiden suosion nopeaan kasvuun vaikutti myös urheilujärjestöjen myönteisyys.

Opinahjot syntyneet monin tavoin

Useimmissa tässä artikkelissa mukana olevissa maissa urheilijoiden opinahjojen perustaminen ajoittuu 1960-luvulle tai 1970-luvun alkuun. Tuolloin kilpailu koveni uusien maiden tullessa mukaan kansainvälisille kilpakerhoille. Lisäksi urheilusta tuli suurvaltapoliittista kilpajuoksua. Yksittäiselle urheilijalle kilpailun kiristyminen merkitsi tarvetta omistautua urheilulle lähes kokopäiväisesti. Monissa maissa huomattiin myös, että useat lahjakkaat urheilijat lopettivat opintonsa harjoitellakseen enemmän.

Yhdysvallat poikkeaa muista tässä esitellyistä maista. Siellä urheilun ja koulun yhdistämisellä on jo 150 vuoden historia. Vaikka ensimmäiset opinahjojen väliset kilpailut olivat lähinnä harmitonta kisailua, muotoutui urheilusta kouluissa nopeasti väylä kansallisille ja kansainvälisille kilpakerhoille. 1900-luvulle tultaessa yliopistot ja high schoolit olivat ottaneet kontrolliinsa oppilaiden aloittaman kilpailutoiminnan ja siitä oli tullut osa koulujärjestelmää omine kasvatuksellisine tavoitteineen. Urheilun integroimiselle kouluun oli ainakin kaksi tarkoitusta. Ensinnä urheilun avulla nuoret saatiin houkuteltua koulun penkille ja toiseksi urheilu loi eri kulttuureista ja maista tulleille siirtolaisille yhteisen pelikentän, jossa heistä muokkautui uuden maan kansalaisia. Mielenkiintoista on myös havaita, että jo 1920-luvulla high schoolien ja yliopistojen urheilutoiminta oli löytänyt paikkansa yhteiskunnassa.

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastettiin
osaksi koulutusta?

Neuvostoliitossa pidettiin urheilullista lahjakkuutta yhdenvertaisena matemaattisen tai musikaalisen lahjakkuuden kanssa. Opinahjojen synty selittyy ensisijaisesti valtiovallan tahdolla menestyä kansainvälisissä kilpailuissa. 1950-luvulla maassa hyväksyttiin urheilijoille perustetut koulut ja 1970- ja 80-luvuilla monitasoinen urheilukoulujärjestelmä viritettiin tuottamaan olympiavoittajia. Järjestelmä toimi hyvin sosialismin romahtamiseen saakka.

Kenian urheilukoulujen synty juontuu suurvaltojen kilvoitteleeseen reviereistä sekä maan itsenäistymiseen. Osana kehitysohjelmia 1950- ja 60-luvuilla Keniaan lähetettiin yhdysvaltalaisia ja isobritannialaisia valmentajia ja opettajia. Näiden "hyvän tahdon lähettiläiden" joukossa oli muutamia, jotka alkoivat valmentaa kenialaisia koululaisia hyvin tuloksin.

Ruotsissa ryhdyttiin 1960-luvulla keskustelemaan urheilijan asemasta uransa jälkeen. Urheilujärjestöjen mukaan niiden tuli yhdessä yhteiskunnan kanssa kantaa tästä vastuunsa. Paras tapa ratkaista ongelma oli tarjota nuorille urheilijoille opiskelumahdollisuus ja samalla harjoitella ammattitaitoisen valmentajan alaisuudessa. Virallisesti urheilijoiden opinahjoja ehdotettiin komiteamietinnössä vuonna 1969.

Suomessa urheilulukioiden syntyyn vaikutti merkittävästi Mäkelänrinteen ja Kuortaneen koulujen peräänantamaton työ. Myös urheilujärjestöjen tuki oli tärkeää. Niin asiasta kiinnostuneita rehtoreita, liikunnanopettajia kuin valmentajia yhdisti huoli lahjakkaiden nuorten opiskelumahdollisuuksista.

Lähdeviitteet

- ¹ Eriksson, Sten, Specialidrottsläroslinjen under 80-talet? Farsta 1989; Carlsson, Rolf, Vägen till lagslaget. En retrospektiv studie av framgångsrika undomar i sju idrotter. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Stockholm 1991.
- ² Sage, George H., Power and ideology in American sport. A critical perspective. Champaign, IL 1990; Stråhlman, Owe, Elitidrott, karriär och avslutning. Göteborg 1997.
- ³ Smith, Ronald A., Sports & freedom. The rise of big-time college athletics. Oxford 1988, s. 3-4, 27-29; Figler, Stephen K., Sport and play in American life. New York, NY 1981, s. 113; Davenport, Joanna, From crew to commercialism. The paradox of sport in higher education. Teoksessa Chu, Do-

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

nald, Segrave, Jeffrey O. & Becker, Beverly J., Sport and higher education. Champaign, IL 1985, s. 5–16.

⁴ Vaikka vaikutteet tulivat Iso-Britanniasta, muodostui yhdysvaltalaisien yliopistojen ja high schoolien urheilutoiminta varsin nopeasti omaleimaiseksi instituutioksi.

⁵ Smith 1988, s. 4, 8–9.

⁶ Smithin (1988) mukaan 1800-luvun kolme merkittävintä yliopistourheilulajia olivat siis soutu, amerikkalainen jalkapallo ja baseball. Ensimmäinen Harvardin ja Yalen välinen kilpailu ei ollut kovin vakavamielinen koitos paremmuudesta, sillä Harvardin joukkue ei valmentautunut kilpailuun, "jotta soutajien käsiin ei olisi tullut rakkoja". Koulujen välinen kilpailu muuttui kuitenkin melko nopeasti vakavahenkiseksi kamppailuksi. 1860-luvulla molemmissa kouluissa harjoiteltiin säännöllisesti vuotuista soutua varten ja Yale palkkasi päätoimisen valmentajan soutujoukkueelle. Samalla kilpailun suosio kasvoi ja parhaimmillaan kilpailua oli seuraamassa 25 000 katsojaa.

1840- ja 1850-luvuilla baseballia pelattiin usealla eri tavalla, mutta hallitsevaksi tavaksi pelata muodostui peli, joka muistutti englantilaista rounderssia. Baseballin asemaa vahvisti myös se, että sen pariin perustettiin ensimmäinen yliopistourheilujärjestö, joka kuitenkin hajosi sisäisiin riitoihin muutaman vuoden jälkeen.

Amerikkalainen jalkapallo yleistyi nopeasti 1870-luvulla. Baseballin tavoin vallalla oli useita eri sääntötulkintoja. Princeton ja Yale kehittivät lähes samanlaiset säännöt ja alkoivat pelata vuosittain toisiaan vastaan. Yliopistojen välisistä keskinäisistä peleistä tuli suosittuja tapahtumia ja esimerkiksi 1890-luvulla otteluja seurasi parhaimmillaan 40 000 katsojaa. Sage 1990, s. 170; Davenport 1985, s. 7.

⁷ Hardy, Stephen, How Boston played. Sport, recreation, and community 1865–1915. Boston, MA, 1982; Sage 1990, s. 192; Miracle, Andrew W. & Rees, C. Roger, Lessons of the locker room. The myth of school sports. Amherst, NY, 1994, s. 60.

⁸ Vaikka joukkuelajit olivat suosituimpia, 1800-luvun alun yliopistoissa harrastettiin useita yksilölajejakin. Smith (1988, 22) mainitsee näistä nyrkkeilyn, miekkailun, kalastuksen, englantilaisen käsipallon, maastajuoksun, metsästyksen, luistelun, keilailun, ratsastuksen, purjehduksen ja uinnin.

⁹ Smith 1988, s. 22.

¹⁰ Miracle & Rees 1994, s. 60–61.

¹¹ Smith 1988; Sage 1990, s. 171–172.

¹² Davenport 1985, s. 8–10; Thelin, John R., Games colleges play. Scandal end reform in intercollegiate athletics. Baltimore, MD 1996, s. 25–28, 43–45.

¹³ Dunstan, John, Paths to excellence and the Soviet school. Windsor 1978; Matthews, Mervyn, Long term trends in Soviet education. Teoksessa Tomiak, Janusz J., Soviet education in the 1980's. London, s. 1–23.

¹⁴ Dunstanin (1978) mukaan useiden korkearvoisten opetusviranomaisten mielestä erikoiskoulut rikkoivat yhtenäisyyden periaatetta. Oppilaitosten

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

perustajat puolustivat kouluja mm. sillä, etä lahjakkaiden nuorten kyyt "saadaan paremmin käyttöön yhteisen päämäärän toteuttamisessa".

- ¹⁵ Riordan, James, *Soviet sport*. Oxford 1980, s. 58; Riordan, James, *Sport, politics and communism*. Manchester 1991, s. 92.
- ¹⁶ Dunstan 1978, s. 80–81; Riordan 1991, 91–92.
- ¹⁷ Jefferies, Stephen C., *Youth sports in the Soviet Union*. University of Oregon 1983, s. 179–185; Dunstan 1978, s. 81.
- ¹⁸ Riordan, James, *Giftedness in sports*. Teoksessa Riordan, James, *Soviet education. The gifted and the handicapped*. London 1988, s. 95–121.
- ¹⁹ Jefferies 1983, s. 194.
- ²⁰ Dunstan 1978, s. 81.
- ²¹ Dunstanin (1978) mukaan koulua ei ensisijaisesti perustettu huippujen valmennus mielessä. Georgian neuvostotasavallassa oli toisen maailmansodan jälkeen suuri joukko orpoja lapsia. Heille perustettiin sisäoppilaitoksia, joista yksi erikoistui jalkapallovalmennukseen. Sisäoppilaitokset olivat yleisiä Neuvostoliitossa, koska välimatkat olivat pitkiä.
- ²² Bale, John & Sang, Joe, *Kenyan running*. London 1996, s. 80–81.
- ²³ John Balen ja Joe Sangin (1996) mukaan Carey ja Crittenden kokivat urheilun olevan oiva väline opettaa kenialaisille länsimaisia kristillisiä arvoja.
- ²⁴ Bale & Sang 1996, s. 82.
- ²⁵ Bale & Sang 1996, s. 112.
- ²⁶ Bale & Sang 1996, s. 116–117.
- ²⁷ A-Studion ulkolinja, Menestyksen salaisuus. Yleisradio TV 1 Toimittaja Pekka Oksala. 1989.
- ²⁸ Eriksson 1989, s. 7; Johansson, Maj & Blomqvist, Peter, *Elitidrott – utbildning*. Östersund 1976, s. 3.
- ²⁹ Statens offentliga utredningar, *Idrott åt alla*. Stockholm 1969, 107–110; Johansson, Martin, *Försöksverksamheten med kombination av gymnasieskolstudier och elitidrott*. Universitetet i Umeå 1981, s. 13–17.
- ³⁰ Eriksson 1989; Thelin, Bengt & Larsson, Lars, *På försök*. Borås 102.
- ³¹ Eriksson 1989, s. 8–9; Johansson & Blomqvist 1976, s. 3.
- ³² Eriksson 1989, s. 9, 69.
- ³³ Eriksson 1989.
- ³⁴ Statens offentliga utredningar 1969.
- ³⁵ Juurtola, Tauno, *Suomen urheiluopisto 1927–1977*. Lahti 1977; Wuolio, Eija-Leena & Jääskeläinen, Leena, *Kyykkyyn – ylös!* Helsinki, s. 189–190; Juurtola, Tauno, *Haastattelu 12.3.1999*.
- ³⁶ Juurtola 1999; Juurtola 1977, s. 109.
- ³⁷ Syrjälä, Leena, *Yksilön merkitys koulun kehittämistoiminnassa*. Touko Voutilainen ajattelijana ja rehtorina. Oulu 1990; Pelkonen, Rainer, *Tervetuloa luokaton lukio*. Vantaa 1994.
- ³⁸ Ruismäki, Liisa, *Liikuntapainotteisesta urheilulukkioksi*. Teoksessa Haapala, Jaakko, ym., *Kuortaneen keskikoulusta urheilulukioon*. Alavus 1997, s. 59–73.
- ³⁹ Ruismäki 1997, s. 59.
- ⁴⁰ Ruismäki 1997, s. 60.

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastet-
tiin osaksi koulutus-
ta?

- ⁴¹ Pelkonen, Rainer, Kokemuksia "urheilukoulusta". Teoksessa Vuori, Ilkka, Sahi, Timo & Mäkäräinen, Marja, Kasvuikäisten liikuntalääketieteen keskeisiä kysymyksiä. Helsinki 1975, s. 123–130.
- ⁴² Pelkonen, Rainer, Meidän Märsky. Vantaa 1998, s. 124.
- ⁴³ Pelkonen 1994.
- ⁴⁴ Pelkonen 1998.

Timo Metsä-Tokila

Menestyksen
hautomot: miten
huipulle tähtäävä
valmennus valjastetiin
osaksi koulutusta?